

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра економічної безпеки та фінансових розслідувань

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

на тему:

**“Сучасні домінанти фінансової безпеки держави в контексті
боргових зобов’язань”**

Студентки групи МФЕБм – 11
Галузі знань 07 – Управління та
адміністрування
Спеціальності 073 “Менеджмент”
Філімонової А. В.

Керівник: к.е.н., доцент Олійничук О. І.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Тернопіль – 2017 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. Ідейно-теоретичні аспекти фінансової безпеки держави.....	5
2. Сучасна прагматика трансформаційних процесів у борговій політиці країни.....	9
3. Боргова безпека як основна передумова ефективності боргової стратегії України.....	16
ВИСНОВКИ.....	28
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

В умовах поширення глобалізаційних та інтеграційних процесів кожна країна прагне забезпечити безпеку розвитку національної економіки, створити сприятливі умови для захисту основних соціально-економічних та політичних інтересів країни. Тому кожна країна намагається проводити ефективну політику фінансово-економічної безпеки. Розвиток ринкової економіки України обумовлюється нестачею власних фінансових ресурсів, важливим інструментом залучення яких є державні запозичення на внутрішньому та зовнішньому ринках позикових фінансових ресурсів. В умовах нагромадження внутрішньої та зовнішньої заборгованості важливим елементом є боргова безпека як складова фінансової безпеки загалом.

Останнім часом набула актуальності проблема фінансової безпеки як складової економічної безпеки держави. Для України це питання є особливо важливим як для країни з транзитивною економікою та з приводу виходу з нинішньої глобальної економічної кризи. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених вивчають це питання. Серед них – українські дослідники С. Буковинський, О. Василик, В. Геєць, П. Германчук, Н. Герасименко, М. Долішний, А. Єпіфанов, М. Карлін, В. Кравченко, С. Криниця, С. Кульпінський, В. Лагутін, І. Луніна, П. Мельник, В. Мунтіян, М. Пабат, К. Павлюк, В. Рибак, В. Опарін, В. Піщейко, Г. П'ятаченко, М. Савлук, В. Симоненко, В. Федосов, Н. Чумаченко, А. Чухно, Н. Альвіанська, А. Бабич, О. Богачова, Л. Гринкевич, А. Ігудін, В. Лексін, Л. Павлова, В. Пансков, Л. Проніна, В. Садков, А. Улюкаєв, М. Ходорович, С. Хурсевич, С. Шапків та ін.

Неможливо залишити поза увагою те, що категорію фінансової безпеки визначає як досить багатопланове поняття в економічному контексті та надзвичайно актуальне в політичному, оскільки воно є результатом практичних заходів з боку законодавчої та виконавчої влади у сфері фінансів.

Концепція національної безпеки України серед основних загроз національній безпеці України в економічній сфері виділяє: неефективність системи державного регулювання економічних відносин; наявність структурних диспропорцій, монополізму виробників, перешкод становленню ринкових відносин; невирішеність проблеми ресурсної, фінансової та технологічної залежності національної економіки від інших країн; економічну ізоляцію України від світової економічної системи; неконтрольований відтік за межі України інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів; криміналізацію суспільства, діяльність тіньових структур

Предметом дослідження є теоретико-прикладні аспекти фінансової безпеки держави в контексті боргових зобов'язань.

Об'єктом дослідження є нормативно-правові основи та організаційні аспекти забезпечення фінансової безпеки в контексті боргових зобов'язань.

Метою роботи є визначення сучасної проблематики фінансової безпеки в контексті боргових зобов'язань, їх ролі в економічній системі держави.

Поставлені такі основні завдання в процесі виконання курсової роботи:

- обґрунтувати ідейно-теоретичні аспекти фінансової безпеки держави;
- здійснити аналіз трансформаційних процесів у борговій політиці України;
- дослідити боргову безпеку як основна передумова ефективності боргової стратегії України.

Інформаційною базою дослідження є інструктивні та нормативно-правові акти Міністерства фінансів України.

Робота складається з трьох підрозділів. У першому підрозділі розглядається теоретико-концептуальні аспекти фінансової безпеки в сучасних умовах. У другому підрозділі проаналізовані актуальні проблемні аспекти трансформаційних процесів у борговій політиці України. У третьому підрозділі розглянуто вдосконалення боргової безпеки як основної передумови ефективної боргової стратегії України в умовах становлення економіки ринкового типу.

1. Ідейно-теоретичні аспекти фінансової безпеки держави

Однією із найважливіших складових економічної безпеки є її фінансова безпека. Без забезпечення фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою. Нехтування станом фінансової безпеки може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей, банкрутства підприємств і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення держави з наступною втратою її суверенітету.

Однак на пострадянському просторі поняття „фінансова безпека” поки що не отримало належного всеосяжного осмислення. В сучасних умовах відсутнє єдине усталене визначення поняття “фінансова безпека”. Існуючі формулювання цього поняття відображають лише окремі аспекти фінансової безпеки і не можуть претендувати на її однозначне трактування. Фінансова безпека як дефініція розглядається під різним кутом окремими науковцями, і зокрема:

– фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів суб’єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов’язань;

– фінансова безпека – це такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання;

– фінансова безпека – це рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, підприємства, регіону, держави, суспільства, між державних утворень фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов’язань;

– фінансова безпека – створення таких умов функціонування фінансової системи, при яких, по-перше, фактично виключена можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами [3, с. 123].

Таким чином, з позицій багатостороннього підходу фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання.

Фінансову безпеку будь-якої держави визначають такі фактори:

– рівень фінансової незалежності (при цьому велике значення має розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, економічних угруповань, урядів окремих країн, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку);

– характер фінансово-кредитної політики, яку проводить держава;

– політичний клімат в країні;

– рівнем законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери [7, с. 16].

Фінансова безпека держави має як внутрішній, так і зовнішній аспекти. Щодо зовнішнього, то це, перш за все, фінансовий суверенітет країни, незалежність національної фінансової системи від впливу міжнародних фінансово-кредитних організацій та транснаціонального капіталу. Разом з тим, на фінансовій безпеці України позначаються процеси фінансової глобалізації, що посилюються у світовому співтоваристві. Як стверджують фахівці, “у світі сформувалися грандіозні потоки “світових грошей”, що не підпорядковуються ні національним урядам, ні будь-яким іншим політичним інституціям. Вони не утворилися як вияв потреб виробництва, торгівлі, інвестування чи споживання.

Головним їх джерелом є переважно торгівля грішми”. Тому при розробці стратегії фінансової безпеки держави важливо скрупульозно аналізувати і враховувати поточну та ймовірну в перспективі ситуацію на світових валютних ринках і ринках капіталу. Безпека внутрішньої фінансової сфери України визначається досконалістю правової, організаційної та інституціональної бази; а також політичною стабільністю, рівнем ризиків ринкової кон’юнктури, масштабами тіньової економіки та рівнем корупції в державі [9, с. 318].

Сьогодні формуються нові співвідношення в ієрархічній декомпозиції фінансової безпеки, яка включає такі структурні компоненти:

- фінансова безпека особистості / окремого громадянина та домогосподарства;
- фінансова безпека бізнесу / підприємства;
- фінансова безпека регіону;
- фінансова безпека держави, у т.ч.: (бюджетна, податкова, боргова, банківської системи, валютна, інвестиційна, фінансова безпека страхового та фондового ринку);
- міжнародна фінансова безпека;
- глобальна фінансова безпека [21, с. 95].

Забезпечуючи фінансову безпеку держави, важливо, перш за все, акцентувати увагу на особистісну безпеку кожного громадянина. Згідно з теорією американського вченого Абдрахмана Маслоу, потреба людей у безпеці (в тому числі фінансовій) посідає друге місце після простих фізіологічних потреб. Саме політика держави у забезпеченні цієї безпеки і відрізняє один тип держави від іншого. Фінансова безпека особистості – це такий стан життєдіяльності громадянина, при якому забезпечується правовий та економічний захист його життєвих інтересів, дотримуються конституційні права і обов’язки. Іншими словами, – це здатність і готовність кожної людини заробляти гроші, а також гарантія того, що вона вчасно і в повному обсязі отримає зароблені гроші. При цьому функцією держави є забезпечення мінімального розміру заробітної плати і пенсій на такому рівні, щоб

працевдатній людині достатньо було цих коштів на створення і утримання сім'ї, а пенсіонеру – на достойну старість. Найсуттєвішими загрозами особистості є порушення прав споживача, невивплата пенсій і заробітної плати, безробіття, знецінення заощаджень, рекет, махінації та інше. Фінансова безпека кожної людини багато в чому залежить від загального стану економіки та фінансової політики, що проводиться в державі [26, с. 132].

Фінансова безпека бізнесу – забезпечення умов збереження комерційної таємниці, інтелектуальної власності та інформації; захищеність підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища, тобто здатність підприємства протистояти несприятливому зовнішньому впливу, а також здатність швидко реагувати на різноманітні зовнішні загрози; з позицій ресурсно-функціонального підходу фінансову безпеку підприємства розглядають як процес найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для уникнення загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в поточному та майбутньому періоді. Фінансова безпека бізнесу залежить від ефективності використання капіталу, якості корпоративного управління і фінансового менеджменту, оновлення технологій та ін формаційної бази. Важливими умовами і елементами в забезпеченні нормального функціонування підприємства є оцінка і управління економічними ризиками та адаптація до змін ринкової кон'юнктури [19, с. 133].

Стан фінансової безпеки держави в цілому визначається фінансовою безпекою окремих регіонів, їх тісною взаємозалежністю і забезпеченням стійкого розвитку усіх її регіонів. Фінансова безпека регіону – це стабільність регіональної економіки, яка передбачає надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування впливу дестабілізуючих факторів; здатність до розвитку і прогресу, тобто самостійно реалізувати і захищати регіональні економічні інтереси, здійснювати модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал регіону.

2. Сучасна прагматика трансформаційних процесів у борговій політиці країни

Державне запозичення в умовах ринкової економіки – досить розвинена галузь фінансової діяльності держави, що відіграє важливу роль у функціонуванні фінансової системи. Ця роль доволі багатогранна і пов'язана з регулюванням фінансових процесів. Вона давно вже не зводиться тільки до проблеми пошуку і залучення коштів, яких бракує. Використання позик пов'язано з певними завданнями податкового регулювання економіки і державного впливу на стан фінансового ринку. Якби проблематика державного запозичення визначалася тільки проблемами формування державних доходів, то в економічно розвинених країнах позики давно б пішли в минуле.

Державний борг України за 2013–2016 роки зріс втричі (на кінець 2013 року дорівнював 71,3 млрд. гривень, а на кінець 2016 року – вже 227,0 млрд. гривень), що не тільки вкрай обтяжило бюджети майбутніх періодів необхідністю відволікання бюджетних коштів з соціальних та інвестиційних видатків на погашення основної суми боргу та відсоткових платежів, а й підірвало довіру іноземних інвесторів та спричинило порушення макроекономічної стабільності в країні.

Також державний борг зріс внаслідок необхідності фінансування дефіциту державного бюджету та отримання кредитів міжнародних фінансових організацій, які спрямовувалися на фінансування проектів розвитку. Відповідно до закону про державний бюджет на 2015 рік було передбачено здійснення державних запозичень в обсязі 154979,3 млн. грн., з яких державні внутрішні запозичення передбачались в обсязі 107683,5 млн. грн., державні зовнішні запозичення – 47295,9 млн. гривень. Протягом 2016 року плановий показник державних запозичень було збільшено відповідно до ст. 15 Бюджетного кодексу України з метою заміщення недонадходження коштів від приватизації державного майна. З урахуванням внесених змін річний показник державних запозичень був збільшений до 164424,3 млн. грн., з яких державні внутрішні

запозичення становлять 110264,9 млн. грн.; державні зовнішні запозичення – 54159,4 млн. гривень. Фактично державних запозичень у 2016 році здійснено на суму 160875,8 млн. грн., що знаходиться в межах скоригованого річного показника. Надходження до загального фонду державного бюджету за рахунок державних запозичень за 2016 рік дорівнювали 156937,7 млн. грн., що менше планового річного показника на 1306,2 млн. гривень. Державні внутрішні запозичення становили 108979,7 млн. грн., що менше планового річного показника на 1285,2 млн. гривень. Державні зовнішні запозичення становили 47958,0 млн. грн., що становить 100 відсотків планового річного показника [33].

Надходження до спеціального фонду державного бюджету за рахунок державних запозичень за 2015 рік становили 3938,1 млн. грн., що менше планового річного показника на 2242,3 млн. грн., які були спрямовані на фінансування спільних з міжнародними фінансовими організаціями проектів розвитку. Здійснення фактичних запозичень до спеціального фонду державного бюджету в менших обсягах, ніж це встановлено законом про бюджет на 2016 рік, пояснюється низькою активністю бенефіціарів/відповідальних виконавців спільних з міжнародними фінансовими організаціями проектів.

Крім цього, у вересні 2016 року було залучено кредит на суму 750 млн. доларів США за ставкою 6,5 відсотка річних, який у грудні 2015 року було повністю погашено від випуску єврооблігацій. В цілому, середньозважена відсоткова ставка за випущеними ОЗДП у 2015 році становила 6,45 відсотка проти 8,61 відсотка у 2016 році. В умовах нестабільності на міжнародних фінансових ринках, Міністерство фінансів стало активним учасником внутрішнього ринку запозичень. У 2016 році на внутрішньому ринку запозичень було залучено 50,1 млрд. грн., 5,3 млрд. дол. США та 0,1 млрд. євро. Це забезпечило диверсифікацію джерел фінансування та розширення можливостей інвесторів для розміщення вільних коштів. Загалом у 2016 році середньозважена відсоткова ставка за розміщеними ОВДП становила 10,44 відсотка проти 11,52 відсотка у 2015 році. При цьому середньозважена відсоткова ставка для запозичень в гривні становила 12,9 відсотка річних, в

доларах США – 7,62 відсотка річних, в євро – 4,8 відсотка річних. Середньозважений строк до погашення розміщених на аукціонах ОВДП у 2015 році становив 3,67 року проти 2,9 року у 2015 році та 2,3 року у 2014 році [33].

Протягом 2016 року погашення та обслуговування боргу здійснювалось вчасно та в повних обсягах. Так, витрати загального фонду державного бюджету на погашення державного боргу за 2016 рік становили 79837,0 млн. грн., в тому числі: погашення державного внутрішнього боргу – 41870,6 млн. грн., погашення державного зовнішнього боргу – 37966,4 млн. гривень. Чисте фінансування державного бюджету за борговими операціями (перевищення надходження над погашенням) за 2016 рік становило 81038,8 млн. грн., у тому числі 77100,7 млн. грн. – чисте фінансування загального фонду державного бюджету за борговими операціями (що включає надходження від випуску облігацій внутрішньої державної позики для капіталізації НАК “Нафтогаз Україн”, ПАТ “Державний ощадний банк України”, ПрАТ “Українське Дунайське пароплавство” та створення ПАТ “Аграрний фонд”); 3938,1 млн. грн. – чисте фінансування спеціального фонду державного бюджету за борговими операціями. Видатки державного бюджету з обслуговування державного боргу за 2016 рік становили 31677,1 млн. грн., що менше річного планового показника на 880,9 млн. гривень. Видатки державного бюджету з обслуговування державного внутрішнього боргу за 2016 рік становили 21830,9 млн. грн., з обслуговування державного зовнішнього боргу – 9846,2 млн. гривень. Проведені транзакції не вплинули на рівень дефіциту державного бюджету, оскільки придбані акції були також враховані у розділі фінансування бюджету за активними операціями, але спричинили зростання обсягу запозичень та державного боргу.

Таким чином, чисте фінансування державного бюджету за активними операціями, що пов’язані з державним боргом (випуск ОВДП з подальшим обміном на акції), у 2016 році становить 14700,0 млн. гривень. Чисте фінансування державного бюджету за борговими та за активними операціями,

що пов'язані з державним боргом (тобто перевищення надходження над погашенням й придбанням цінних паперів), за 2016 рік становило 66338,8 млн. грн., у тому числі 62400,7 млн. грн. – чисте фінансування загального фонду державного бюджету за борговими та активними операціями; 3938,1 млн. грн. – чисте фінансування спеціального фонду державного бюджету за борговими та активними операціями.

Фінансування за рахунок зміни обсягів бюджетних коштів державного бюджету у 2016 році становило -3112,1 млн. грн. (накопичення), в т.ч. по загальному фонду 1317,7 млн. грн. (витрачання), по спеціальному фонду - 4429,8 млн. гривень (накопичення).

Річний показник надходження від приватизації державного майна та інших надходжень, безпосередньо пов'язаних з процесом приватизації був затверджений Верховною Радою України на рівні 10900 млн. гривень. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.12.2016 № 1976-р, погодженим Комітетом Верховної Ради з питань бюджету, було зменшено річний показник надходження від приватизації на 9445,0 млн. грн. до 1455 млн. гривень. Фактично від приватизації державного майна до загального фонду державного бюджету у 2016 році надійшло 1480,0 млн. грн., що на 25 млн. грн. більше скоригованого річного показника. Найбільші надходження від продажу державної власності на конкурсних торгах були забезпечені продажем 60,8 відсотка акцій ПАТ “Донбасенерго” за 0,7 млрд. грн. та 75 відсотків акцій ПАТ “Волиньобленерго” за 0,5 млрд. гривень.

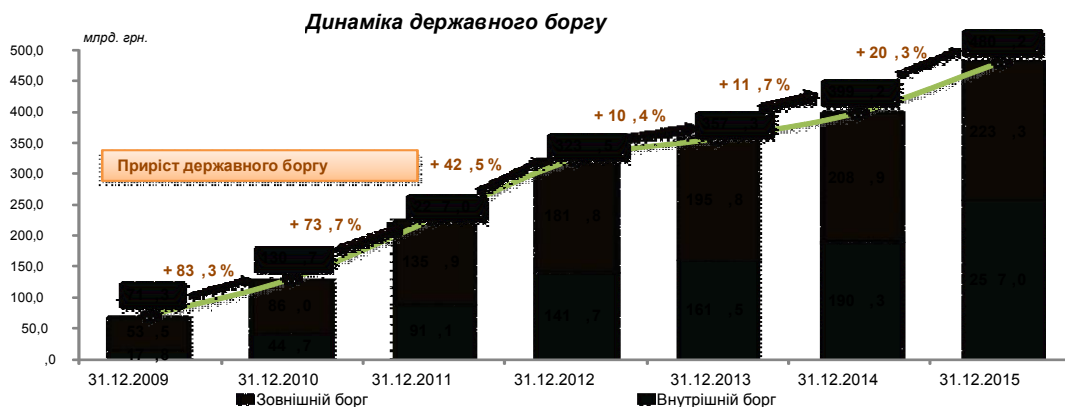

Рис. 2.1. Динаміка державного боргу України [32]

У 2016 році частина державного боргу була утворена через випуск ОВДП для проведення капіталізацій НАК “Нафтогаз України” (8,0 млрд. грн.), ПАТ “Державний ощадний банк України” (1,4 млрд. грн.), ПрАТ “Українське Дунайське пароплавство” (0,3 млрд. грн.) та утворення ПАТ “Аграрний фонд” (5,0 млрд. гривень).

На кінець 2016 року було забезпечено утримання обсягу державного боргу в межах граничного рівня, встановленого ст. 5 Закону України “Про Державний бюджет України на 2016 рік”, який з урахуванням збільшення на суму недонадходження коштів від приватизації державного майна у сумі 9445,0 млн. грн. відповідно до ст. 15 Бюджетного кодексу України становив 511925,8 млн. гривень. Фактично державний борг був менше за граничний рівень на 31707,1 млн. гривень. Станом на 31 грудня 2016 року державний та гарантований державою борг України становив 584369,7 млн. грн., або 73110,2 млн. дол. США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 300280,9 млн. грн., або 37568,0 млн. дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 284088,7 млн. грн., або 35542,2 млн. дол. США.

Державний борг України становив 480218,6 млн. грн., або 60079,9 млн. дол. США, зростання державного боргу за 2016 рік склало 81000,4 млн. гривень.

Державний зовнішній борг становив 223259,0 млн. грн., або 27931,8 млн. дол. США. Державний внутрішній борг становив 256959,6 млн. грн., або 32148,1 млн. дол. США.

Гарантований борг України становив 104151,0 млн. грн., або 13030,3 млн. дол. США (він зменшився за 2016 рік на 12141,3 млн. грн.), в тому числі: гарантований зовнішній борг – 77021,9 млн. грн., або 9636,2 млн. дол. США; гарантований внутрішній борг – 27129,1 млн. грн., або 3394,1 млн. дол. США. З передбачених статтею 6 Закону України “Про Державний бюджет України на 2015 рік” 50,0 млрд. грн. Урядом видано державних гарантій на суму 21,9 млрд. грн., з яких за зобов’язаннями НАК “Нафтогаз України” на загальну суму 8,8 млрд. грн., за зобов’язаннями

Укравтодору – 5,0 млрд. грн., Державної іпотечної установи – 5,0 млрд. грн., за зобов’язаннями головних розпорядників для реалізації проектів соціально-економічного розвитку – 3,1 млрд. гривень.

Фактично з виданих державних гарантій за 2016 рік отримано позичальниками кредитних коштів на суму 12,5 млрд. грн., в тому числі НАК “Нафтогаз України” – 8,8 млрд. грн., Укравтодор – 2,8 млрд. гривень. При цьому, зменшилась частка самоокупних проектів в структурі наданих державних гарантій з 75,6 відсотка у 2015 році до 70,7 відсотка у 2016 році. За ознакою умовності боргові зобов’язання України поділяються на державний (безумовний) борг, який становить 82,2 відсотка загального обсягу боргу, та гарантований державою (умовний).

Частка гарантованого державою (умовного) боргу в загальному обсязі державного та гарантованого державою боргу скоротилася порівняно з 2014 роком на 4,8 відсоткового пункту. Зростання частки державного (безумовного) боргу з 77,4 відсотка в 2015 році до 82,2 відсотка в 2016 році в основному відбулося через необхідність фінансування дефіциту державного бюджету, випуску ОВДП на збільшення статутного капіталу НАК “Нафтогаз України”, ПАТ “Державний ощадний банк України” та утворення ПАТ “Аграрний фонд” [33].

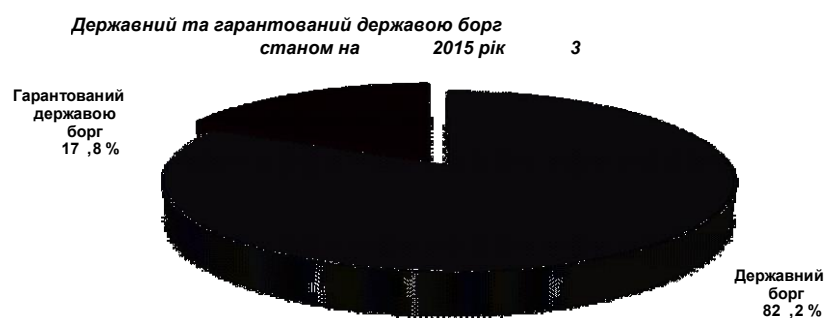

Рис. 2.2. Державний та гарантований борг країни [32]

Показник рівня відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП на кінець 2016 року становить 40,2 відсотка, зростання за 2015 рік склало 3,7 відс. пункту.

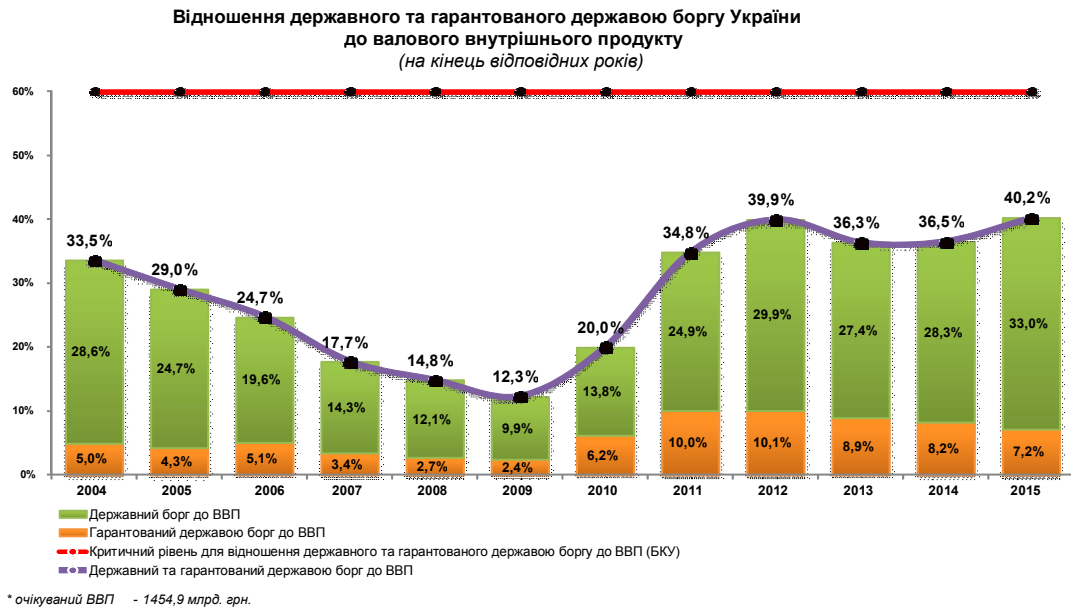

Рис. 2.3. Відношення державного та гарантованого державного боргу України до ВВП [32]

При цьому відношення державного боргу до ВВП на кінець 2016 року становило 33,0 відсотка та зросло з початку року на 4,7 відс. пункти. Протягом 2016 року суверенні кредитні рейтинги України були знижені всіма основними рейтинговими агентствами (Moody's з "B3" до "Caal", Standard & Poor's з "B" до "B-", Fitch з "B" до "B-")

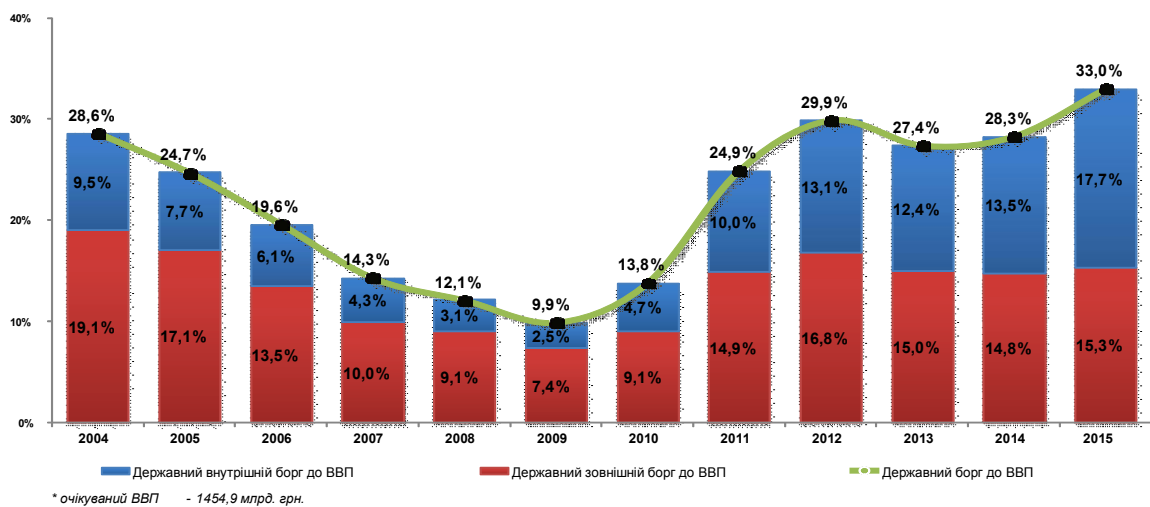

Рис. 2.4. Відношення державного боргу України до ВВП [32]

У 2016 році було продовжено політику управління державним боргом, головною особливістю якої було зниження ризиків запозичень шляхом збільшення строків та зниження вартості обслуговування.

Зростання державного боргу у 2016 році було зумовлено необхідністю забезпечення фінансування дефіциту державного бюджету, рефінансування державного боргу, підтримки державних підприємств та банків шляхом збільшення статутних капіталів.

3. Боргова безпека як основна передумова ефективності боргової стратегії України

Зміцнення боргової безпеки України, підвищення її кредитного рейтингу і міжнародної репутації можна досягнути шляхом активізації менеджменту боргового процесу, покликаною забезпечити: розробку і реалізацію довгострокової боргової стратегії, постійний моніторинг кон'юнктури на ринках капіталу, оцінку боргових та ринкових ризиків, управління портфелем боргових зобов'язань.

Механізм забезпечення боргової безпеки передбачає розробку відповідної наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведення адекватної боргової політики чітке визначення об'єктів, наявності необхідних інститутів забезпечення безпеки (суб'єктів), визначення та конкретизацію інтересів, систематизацію загроз, застосування засобів, способів і методів забезпечення безпеки (див. рис. 3.1) [23, с. 75].

Для України повчальним і прийнятним може бути світовий досвід управління державним боргом. У більшості країн світу використовуються два типи довгострокових цільових установок управління державними запозиченнями, а саме: мінімізація вартості залучених позик і мінімізація ризику портфеля боргових зобов'язань.

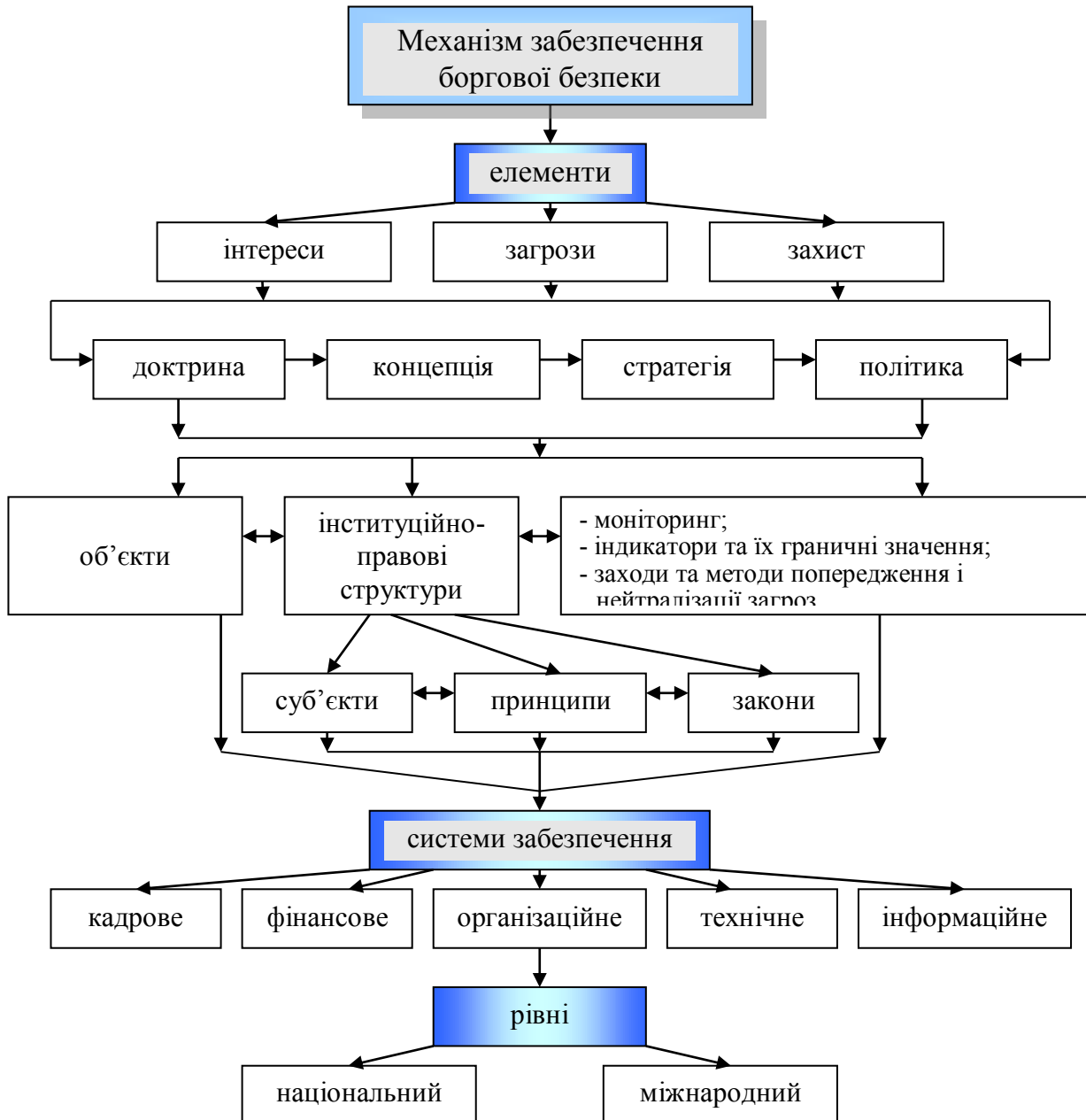

Рис. 3.1. Механізм забезпечення боргової безпеки держави [23]

Водночас слід пам'ятати, що боргова безпека не є статичною, на систему безпеки впливає конкретна ситуація, що складається на певному етапі соціально-економічного і політичного розвитку суспільства.

Механізм забезпечення боргової безпеки включає такі елементи:

- об'єктивний і всесторонній моніторинг економіки і її боргової сфери з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам об'єктів боргової безпеки;
- вироблення порогових гранично-допустимих значень боргових показників (індикаторів), перевищення яких може спровокувати боргову кризу;
- діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз борговій безпеці.

Зазначемо, що процес управління боргом держави складається з трьох послідовних стадій: залучення запозичень, використання коштів та погашення і обслуговування боргу.

Слід зауважити, що друга стадія є найважливішою і забезпечує можливість реалізації третьої, оскільки від раціонального використання позичкових фінансових ресурсів залежить платоспроможність держави-позичальника. Проте загалом боргова безпека держави визначається ефективністю та скоординованістю боргової політики на усіх стадіях управління державним боргом [5].

Перша обумовлена врахуванням інтересів платників податків, які тією чи іншою мірою забезпечують погашення державної заборгованості у майбутньому; друга – враховує переваги потенційних інвесторів і сприяє зміцненню довіри до держави як позичальника.

У цьому контексті необхідно внести корективи і в саму стратегію управління державним боргом. Вона має бути узгодженою з прогнозом соціально-економічного розвитку країни. На сьогодні управління державним боргом практично не пов'язане з особливостями економічного циклу. У період економічної експансії потрібно активізувати погашення боргу і закласти в бюджет відповідний профіцит. У період регресії, навпаки, доречно здійснювати запозичення, для фінансування дефіциту бюджету. В Україні ж, незважаючи на відносно економічне зростання упродовж останніх років, послаблення боргового навантаження не відбулося, а найбільші виплати пов'язані як із

погашенням, так і з обслуговуванням зовнішнього боргу, очікуються в майбутньому.

Підвищення ефективності боргового менеджменту також потребує підвищення активності, гнучкості та динамічності у прийнятті управлінських рішень, здатності вчасно пристосуватися до зміни кон'юнктури фінансового ринку.

Основна ж мета управління боргом – зменшення сукупних платежів з обслуговування та погашення боргу в цілому або в певний період та забезпечення боргової безпеки держави. Можливості зменшення боргового навантаження на вітчизняну економіку шляхом реструктуризації боргу уже вичерпані. Тому на сучасному етапі необхідний перехід від антикризового менеджменту, тобто реструктуризації або списання боргових зобов'язань, до стратегічного фінансового менеджменту.

Під управлінням державним боргом західні економісти розуміють сукупність заходів, пов'язаних з випуском і погашенням державних цінних паперів, підтриманням їх курсу і визначенням процентних ставок, виплатою доходів, проведенням рефінансування (реструктуризації), установленням ліміту боргу. У фінансовій літературі застосовуються також класичні поняття, які стосуються методів управління державним боргом, – конверсія і консолідація. Конверсія в широкому аспекті означає зміну первісних умов державної позики. Мова іде про зміну процентних ставок, термінів погашення, в окремих випадках – валюти позики. Консолідація – вужче поняття. Воно означає продовження, пролонгацію терміну дії позик, які були випущені раніше: наприклад, короткострокові облігації обмінюються на середньострокові. У сучасній фінансовій теорії і практиці поняття „конверсія” і „консолідація” вживаються рідко, їх фактично замінили термінами „рефінансування” і „реструктуризація”.

Рефінансування передбачає погашення старої заборгованості новою, продовження терміну позики чи збільшення суми, яку може отримати позичальник. Реструктуризація боргу полягає в укладенні угоди кредитора з

боржником про нову схему погашення фінансових зобов'язань. Вона може здійснюватися за допомогою пролонгації боргу, тимчасового мораторію на виплату процентів (чи частини основного боргу), підписання нової угоди зі зміною старих умов.

Рефінансування здійснюється різними способами, але в будь-якому разі уряд має на меті скоротити короткостроковий борг і замінити певну його частину довгостроковим. Перший спосіб рефінансування полягає в тому, що міністерство фінансів проводить обмін облігацій, термін яких закінчився (або облігацій, що погашаються за пред'явленням), на облігації довгострокові. Другий – міністерство фінансів продає довгострокові облігації і на отриману суму випускає короткострокові [16].

У сучасних умовах уряди віддають перевагу другому способу. Обмін відбувається за добровільної згоди кредитора. Тому операція може бути успішною тільки в тому разі, якщо кредитору запропоновані умови, які його задовольняють: підвищення процентної ставки за новими зобов'язаннями. Оскільки теоретично процентні ставки за довгостроковими цінними паперами вищі, ніж за короткостроковими і середньостроковими (в ціну кредиту включається ризик, пов'язаний з терміновістю), то кредитор може віддати (за певної кон'юнктури фінансового ринку) перевагу обміну старих облігацій на нові.

Емітенти державних цінних паперів (уряди і місцеві органи влади) у процесі управління державним боргом прагнуть підтримувати їх курс і отримувати фінансові ресурси в позику за нижчим процентом. Крім того, уряд, здійснюючи управління боргом, має на меті досягти “найкращої структури боргу”, прагнучи виконати “золоте правило державних фінансів”: максимально збільшувати довгострокові позики за скорочення питомої ваги короткострокових.

Крім суто фінансових цілей, управління боргом може бути спрямоване на стабілізацію економіки, підвищення темпів економічного зростання, заохочення інвестицій, протидію відпливу капіталів за кордон. Отже,

управління державним боргом це надзвичайно складна система організаційно-правових заходів, яка визначається фінансовою та грошово-кредитною політикою і спрямована на вирішення конкретних економічних завдань, що стоять перед державою.

Таким чином, можна зробити висновок, що стратегічним завданням управління державним боргом є оптимізація його структури та мінімізація вартості обслуговування й забезпечення платоспроможності держави. При нарощуванні розмірів державного внутрішнього боргу всі зусилля слід спрямовувати на зменшення реальної вартості його обслуговування і на співвідношення динаміки заборгованості з темпами економічного зростання.

Особливої уваги у контексті забезпечення боргової безпеки заслуговує питання врегулювання зовнішньої заборгованості. Щодо управління зовнішнім державним боргом, то варто зауважити, що проблема надмірного зовнішнього боргу стала досить відомим і вивченим явищем у другій половині ХХ століття, а світова практика нагромадила значний досвід щодо управління борговим тягарем. До кінця 90-х років склалася комплексна система врегулювання зовнішньої заборгованості країн, які відчували труднощі щодо обслуговування своїх боргових зобов'язань. Боржники та кредитори мають можливість ранжувати варіанти розв'язання проблеми заборгованості від найгіршого – абсолютного дефолту (повна відмова від своїх зобов'язань), дещо кращого варіанта, при якому частково списуються борги (однак боржник втрачає частково політичну самостійність і тимчасовий доступ до міжнародного ринку капіталів), до найкращого із варіантів для обох сторін – реструктуризації, що передбачає переоформлення боргу в тій чи іншій формі. В існуючій системі управління зовнішнім боргом, яка має інтернаціональний характер, використовуються різноманітні моделі реструктуризації, що реалізуються залежно від типів кредиторів й боржників і можуть здійснюватися на базі однієї або комбінованої схем (див. рис. 3.2) [14].

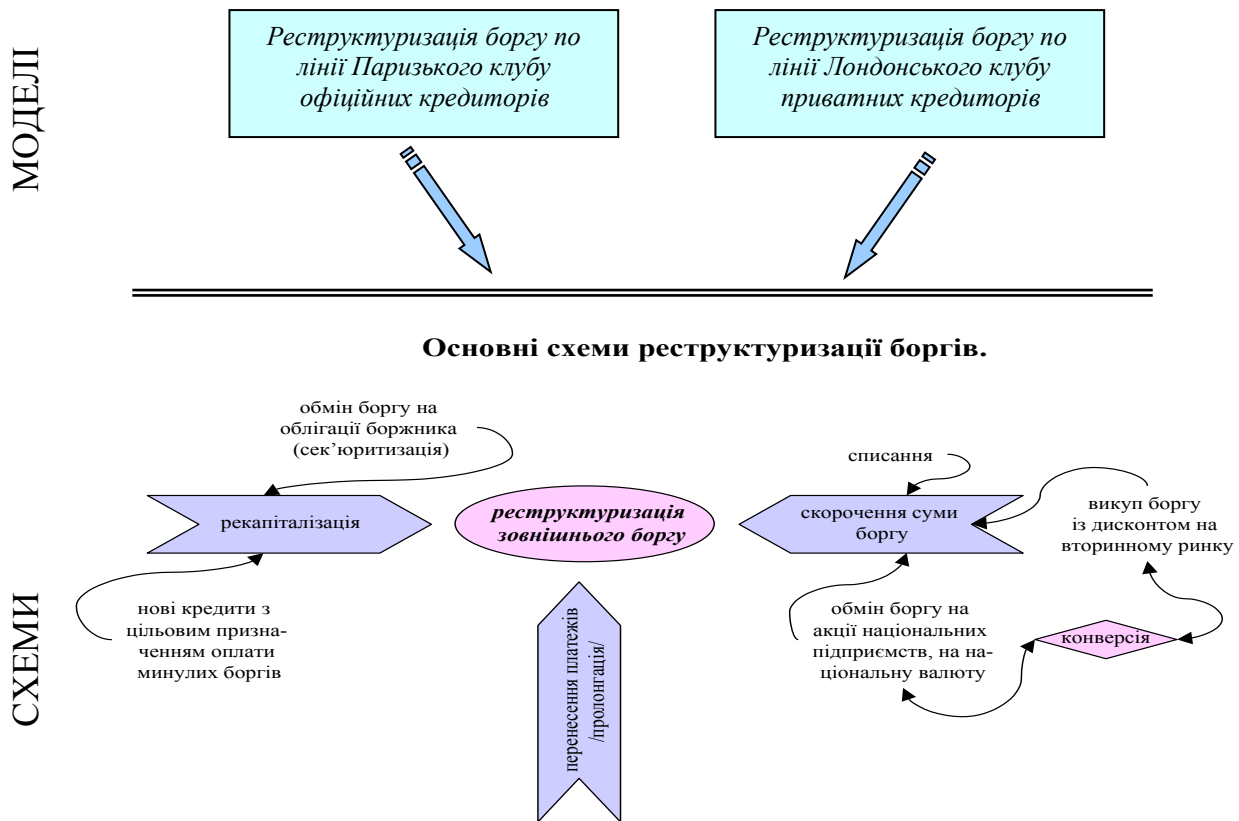

Рис. 3.2. Основні моделі та схеми реструктуризації зовнішньої заборгованості [14]

Залежно від типів кредиторів і боржників розрізняють декілька варіантів реструктуризації зовнішнього боргу. Один із цих варіантів – реструктуризація міжурядових позик, гарантованих урядом у рамках Паризького клубу офіційних кредиторів. Вона базується на так званому меню, що передбачає вибір між зменшенням боргу (шляхом списання частини основного боргу) чи скорочення його обслуговування за рахунок зниження ставок поточних платежів. Важливою умовою реалізації цих схем є те, що країна-боржник має змогу узгодити з МВФ програму економічного розвитку і скласти досить переконливий платіжний баланс, який би підтверджував, що у майбутньому реструктуризація заборгованості більше проводитися не буде .

Перші умови переоформлення офіційної заборгованості у рамках Паризького клубу, які були прийняті главами держав і урядів “великої сімки” у червні 1988 року для країн із низьким доходом і надмірною заборгованістю, називалися Торонтськими. Вони передбачали зниження відсоткової ставки на 3,5 відсоткового пункту нижче ринкової, або до $\frac{1}{2}$ ринкової, значне продовження пільгового періоду і періоду погашення (за комерційними ставками) або часткове списання зобов’язань щодо обслуговування боргу (на $\frac{1}{3}$) у період консолідації разом із переглядом умов погашення решти суми за комерційними ставками і на коротший строк, а також поєднання зазначених заходів.

У грудні 1991 року Торонтські умови замінено Лондонськими, які дали змогу боржникам на 50-відсоткове списання боргу або зниження відсоткової ставки таким чином, щоб обслуговування боргу скоротилося на 50%.

Сучасний варіант програми, що пропонується у рамках Паризького клубу країнам із низьким рівнем доходу, регламентується Неапольськими умовами, що набрали чинності з січня 1995 року. Ці умови дають змогу суттєво зменшити борговий тягар найбільших країн-боржників шляхом списання основного боргу або відсоткових виплат на 67%. З 1996 року у рідкісних випадках практикуються Ліонські умови, що передбачають списання боргових зобов’язань на 80%. У 1990 році відбулися радикальні зміни у політиці Паризького клубу стосовно країн із середнім доходом і надмірною заборгованістю.

Прийняті у цьому році Х’юстонські умови допускають можливість погашення країнами-боржниками консолідованих позик у рамках офіційної допомоги розвитку упродовж 20 років, враховуючи 10-річний пільговий період. Консолідовані експортні кредити й офіційні позики, отримані в рамках офіційної допомоги розвитку, підлягають погашенню упродовж 15 років із періодом відстрочки платежів до 8 років. Суть плану Брейді полягає в тому, щоб урізноманітнити форми фінансової підтримки країн, що розвиваються, розробити схеми, які дадуть змогу зменшити борг комерційним банкам і платежі щодо його обслуговування.

Передбачаються такі форми:

- викуп боржником певної частини своїх боргових зобов'язань із знижкою (дисконтом) на вторинному ринку;
- обмін зобов'язань на цінні папери із меншим номіналом чи під нижчі відсотки (облігації Брейді) з довшим (більш як 10 років) періодом обертання і пільговим періодом виплати відсотків;
- обмін частини боргових зобов'язань і відсотків на національну (неконвертовану) валюту або на акції національних компаній країн-боржників.

Планом Брейді передбачається прийняття країною-боржником ухвалені МВФ і Світовим банком (МБРР) національної програми економічного розвитку, яка, як правило, включає такі заходи: контроль за грошовою масою, скорочення бюджетного дефіциту і темпів інфляції; приватизацію; у зовнішньоекономічній діяльності – лібералізацію торговельного і валютного режимів.

Серед основних схем реструктуризації зовнішнього боргу заслуговують на увагу такі шляхи подолання боргової кризи: перенесення платежів (пролонгація), нові кредити з цільовим призначенням оплати минулих боргів (за схемою "Ponzi"), списання боргу, викуп боргу із дисконтом на вторинному ринку, обмін боргу на акції національних підприємств, обмін боргу на національну валюту, сек'юритизація (обмін боргу на облігації боржника).

Політика реструктуризації боргу шляхом пролонгації має першочергове значення при розв'язанні проблем заборгованості. Перенесення строків платежів дає змогу перетворити короткотермінові та середньотермінові борги у довготермінові, відклавши час оплати основної частини боргу. Але така реструктуризація боргів здійснюється під досить високі відсотки, і можливість зберегти фінансові ресурси сьогодні у подальшому призведе до підриву кредитоспроможності зі всіма можливими негативними наслідками.

Ще більш ризикованою є схема реструктуризації через залучення нових кредитів для оплати минулих боргів. Наступний варіант – списання боргів.

Найчастіше подібні механізми застосовуються до найменш розвинутих країн, нездатних погасити свої зобов'язання навіть у віддаленій перспективі.

Із середини 80-х років XX століття набули поширення ринкові методи регулювання заборгованості, серед яких провідне місце займає конверсія боргів. Під конверсією розуміють усі механізми, що забезпечують заміну зовнішнього боргу іншими видами зобов'язань, менш обтяжливими для боржника (наприклад, конверсія боргу в акції, інвестиції, погашення товарними поставками, зворотний викуп боргу самим позичальником на вторинному ринку на особливих умовах, обмін на боргові зобов'язання третіх країн, взаємозалік та інші). Пік популярності схем конверсії боргів припадає на початок 90-х років XX століття. Серед конверсійних операцій найбільшу питому вагу займає механізм викупу боргу із вторинного ринку за ціною нижче ринкової (40% усіх операцій) і конверсія в акції корпоративних підприємств (34% усіх операцій). Зупинимося і докладніше розглянемо зазначені механізми.

Деякі країни-боржники мають у своєму активі значні обсяги золотовалютних резервів чи можуть досить швидко їх нагромадити за рахунок стимулювання експортних галузей. Водночас борги цих держав на ринку торгуються зі значним дисконтом, що свідчить про насторогу інвесторів щодо платоспроможності позичальника. У такій ситуації можна було б дозволити позичальнику самостійно викупити власні борги на вторинному ринку. Це дало б змогу на ринкових умовах скоротити загальний обсяг державного боргу без прийняття кредитором яких-небудь узгоджених рішень. Через наявність дисконту щодо боргів подібна стратегія у чомусь аналогічна частковому списанню боргу.

Однією із найвідоміших ринкових схем реструктуризації державного боргу є надання кредиторам права продажу боргів із дисконтом за національну валюту, на яку у результаті можна придбати акції національних компаній. Частіше використовується безпосередній обмін боргів на акції компанії, що перебувають у державній власності. Прихильники цього підходу стверджують, що такий обмін дає змогу одночасно розв'язати дві проблеми – зменшити

державний борг і забезпечити приплив капіталу у реальний сектор економіки. Насправді ж цей механізм не настільки однозначний. З одного боку, така схема передбачає зміну графіка виплат і зменшує короткотерміновий тиск на бюджет. Більше того, якщо до обміну потік виплат за боргом був жорстоко завданий у номінальному виразі, то після нього потік доходів від компанії стає залежним від економічного стану країни, рівня внутрішньої і зовнішньої інфляції та інших факторів. Таким чином, виплата за боргом прив'язується до економічного стану країни-позичальниці, що розширює можливості досягнення компромісу. З другого боку, інвестор, що отримав акції у результаті обміну, насправді не робить реальних вкладів в економіку країни. В останні роки поступово зростає інтерес кредиторів до конверсії боргів у національні валюти з метою довгострокового фінансування проектів розвитку. Virізнюються три види подібних програм: борг на охорону природи, борг на охорону здоров'я, борг на освіту.

Механізм операції полягає у тому, що міжнародна неурядова організація купує борг на вторинному ринку із значним дисконтом. Пізніше борг обмінюється на національну валюту, найчастіше, щоб уникнути інфляційних коливань національної валюти, на отриману суму боргу випускаються спеціальні облігації у національній валюті, які потім використовуються для фінансування програм розвитку. Основна ідея сек'юритизації полягає в тому, що країна-боржник емітує нові боргові зобов'язання у вигляді облігацій, які або безпосередньо обмінюються на старий борг, або продаються. У разі продажу отримані кошти використовуються на викуп старих зобов'язань. Якщо нові цінні папери торгуються на ринку з меншим дисконтом, така операція приведе до скорочення загального обсягу заборгованості [11].

ВИСНОВКИ

В сучасних умовах турбулентності економічних процесів необхідно з метою мінімізації ризиків та забезпечення збереження у найближчому майбутньому високих темпів розвитку економіки України шляхом надання можливості національним товаровиробникам з мінімальними втратами пристосуватись до нових умов розвитку, державою вживаються заходи щодо створення стимулів для розширення внутрішнього попиту, і, перш за все інвестиційного, активізації процесів просування українських товарів на зовнішні ринки, стимулювання розвитку нових високотехнологічних виробництв.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення цілої низки взаємопов'язаних завдань. По-перше, необхідно створити якомога ширшу базу основних податків, що забезпечить їх максимальну нейтральність. У цьому питанні основна проблема полягає у рішучому і послідовному скасуванні численних пільг, що перетворюють всю податкову систему в свою протилежність. По-друге, ефективність державних податків значною мірою знижується через значний обсяг заборгованості суб'єктів господарювання по податках. Незважаючи на численні адміністративні заходи і штрафні санкції за несвоєчасну сплату податкових зобов'язань суми податкового боргу з року в рік, що поряд з пільгами руйнує податкове поле, посилює негативний вплив податків на дії суб'єктів господарювання.

Вказані негативні тенденції гальмують створення раціонального й ефективного податкового поля. А це, в свою чергу, є однією з головних причин існування потужного тіньового сектора економіки (близько 60% ВВП) і не сприяє припливу іноземних інвестицій. При цьому не можна не відзначити, що, незважаючи на боротьбу з пільгами і спробами законодавців розширити базу оподаткування, питома вага податкових надходжень разом із цільовими соціальними фондами у ВВП України в останні роки залишається практично без змін.

Слід зазначити, що Україні доцільніше застосовувати ринкові методи реструктуризації своїх боргів як альтернативу абсолютному дефолту. У такий спосіб вона отримає можливість, з одного боку, значно полегшити свій борговий тягар перед кредиторами, а з другого – забезпечити боргову безпеку. З огляду на це було б доцільно використати різноманітні схеми та моделі управління державним боргом, які застосовуються у світовій практиці, і на їх основі знайти способи врегулювання проблеми державної заборгованості України.

На наш погляд, до проблемних питань управління державним боргом країни найближчого періоду можна віднести: витрачання запозичених коштів на поточні потреби, а не зміцнення економічного потенціалу країни і вирішення стратегічних задач, настання терміну виплат за позиками взятими у попередні роки, зменшення золотовалютного резерву країни. У зв'язку з цим, потрібно проводити виважену фінансову політику у частині формування бюджетних видатків і надходжень, намагаючись зменшити вплив політичної складової на цей процес, уповільнити темпи зростання зовнішнього боргу, що безпосередньо пов'язано із фінансовою незалежністю, конкурентоспроможністю та забезпеченням стабільності економіки країни.

Неможливо залишити поза увагою те, що боргова політика в Україні на сучасному етапі державотворення має низку проблемних моментів, які при їхньому ігноруванні загрожують трансформуватись у реальні загрози борговій безпеці країни. Управління державним боргом нині характеризується посиленням тиску боргових платежів на бюджетну систему, вичерпанням можливостей щодо залучення додаткових коштів до бюджету, спрямуванням позичених коштів переважно на поточні цілі, звуженням джерел для приватних інвестицій та ін. Вагомою перешкодою для налагодження належної стратегічно ефективності боргової політики в Україні є відсутність цілісної системи правового регулювання питань формування, обслуговування і погашення боргу.

Слід зазначити, що процес прийняття базового законодавчого акту для регламентації цих питань невиправдано затягнувся, що породжує

неузгодженості між нормами окремих правових документів, які нині врегульовують процеси обслуговування та погашення державного боргу. Вдосконалення боргової політики в Україні вимагає реалізації комплексу заходів, спрямованих на коригування правового забезпечення, а також організації розробки та реалізації управлінських рішень у царині боргових операцій.

Головні завдання, які стоять на сьогодні перед урядом у питанні підвищення ефективності боргової політики, полягають у виробленні дієвих обмежень для унеможливлення проведення урядом агресивної і непродуманої боргової політики; законодавчому закріпленні граничних та оптимальних параметрів боргового тягаря; чіткому розмежуванні компетенції органів влади у питанні управління державним боргом; радикальному підвищенні ефективності використання позичених коштів; пошуку способів для диверсифікації інструментарію запозичення коштів та управління наявними борговими зобов'язаннями.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / Володимир Андрущенко. – Львів: Каменяр, 2013. – 303 с.
2. Арєф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Арєф'єва, Т. Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – 170 с.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія. Інститут економічного прогнозування. – К.: Фенікс, 1999. – 338с.
4. Базилевич В. Д. Державні фінанси: Навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К.: Атіка, 2002. – 368 с.
5. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): [монографія] / О. І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 759 с.
6. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт; пер. з нім. С.І.Терещенко, О.О.Терещенка; за наук. ред. В.Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 653 с.
7. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку: [наукова доповідь] / О. С. Власюк. – К.: Нац. ін.-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. – 48 с.
8. Гаврилець О. Основні принципи проведення моніторингу механізму державного управління економічною безпекою для формування ефективної соціальної політики / О. Гаврилець // Україна: аспекти праці. – 2007. – №6. – С.46-50.
9. Горовий Д. А. Розробка заходів з мінімізації ризику рейдерського захоплення підприємства / Д. А. Горовий, В. Ю. Нестеренко // Економіка транспортного комплексу: зб. наук. праць. Вип. 11. – Харків: ХНАДУ, 2007. – С. 22-32.
10. Гальчинська Т. А. Платіжний баланс і зовнішній борг України. 2012 рік. [Електронний ресурс]: за даними щоквартального аналітично-

статистичного видання НБУ / Т. А. Гальчинська, Н. І. Чепурнова, С. А. Ніколайчук, А. В. Стрілець. – 105 с. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/Publication/econom/Balans/PB_2012.pdf.

11. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / [Гончаренко М. О., Зленко В. А., Зернецька О. В.] ; під заг. ред. О. Г. Білоус. – К. : Київ. нац. ек. ун-т, 2015. – 733 с.

12. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К., 2008. – 122 с.

13. Геєць В. М. Політика економічного зростання на основі розширення внутрішнього споживання та її наслідки / В. М. Геєць // Фінанси України. - 2007. - № 9. – С. 14-33.

14. Гончарук А. Г. Вплив бюджетної політики на розвиток національної економіки / А. Г. Гончарук // Фінанси України. – 2006. - № 12. -С 33-39.

15. Дарнопих Г. Сучасні проблеми економічної безпеки України / Г. Дарнопих. – Вісн. Акад. правових наук України. – К. : 2009. – №1. – С. 142-150.

16. Добрянська Л. О. Соціально-економічні основи концепції розвитку стратегічного потенціалу національної екологічної безпеки [Електронний ресурс]: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України / Л. О. Добрянська // Електронне наукове фахове видання “Ефективна економіка”. – № 6. – 2013. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=246>.

17. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 7. – С. 143-153.

18. Державні фінанси в транзитивній економіці : навч. посіб. / [М. І. Карлін, Л. М. Горбач, Л. Я. Новосад та ін.]; за заг. ред. д. е. н., проф. М. І. Карліна. – К.: Кондор, 2003. – 220 с.

19. Єгоров В. О. Ресурси фінансової системи і стратегія економічного зростання / В. О.Єгоров // Фінанси України. – 2007. - № 9. – С. 133-142.

20. Экономическая безопасность: Производство – финансы – банки. /

Под ред. В. К. Сенчагова. – М.: Финстатинформ, 2008. – 616с.

21. Кириленко В. До питання про суть і функції фінансової політики держави / В. Кириленко // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 4 (13). – С. 94-99.

22. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія / О. М. Ковалюк. – Львів: Видав. центр Львів, нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2012. – 396 с.

23. Кравчук Н.Я. Колізії боргової безпеки держави: Україна в системі світових індикаторів безпеки глобального економічного простору // Наука молода. – 2015. – №3. – С. 74–82.

24. Ліпкан В. А. Національна безпека України / В. А. Ліпкан. – [2-ге вид.]. – К. : КНТ, 2009. – 576 с.

25. Львовчкін С.В. Макрофінансова стабілізація в Україні в контексті економічного зростання : монографія / С.В. Львовчкін. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 423 с.

26. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : монографія / [В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.] ; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2006. – 240 с.

27. Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : В-во КВІЦ, 2009. – 462 с.

28. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. – К., 2004. – 140 с.

29. Стефанюк І. Б. Теоретико-методологічні засади застосування контролінгу в системі державного регулювання економіки / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2006. - № 5. – С. 149-156.

30. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / [за ред. академіка НАН України В. М. Гейця]. - Х.: Вид-во "Форт", 2003. - 440 с.

31. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін; за наук. ред. В.Федосова. – К.: КНЕУ, 2012. – 387 с.

32. Ціна держави. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://cost.ua/budget/debt/>

33. Финансовый портал «Минфин». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://index.minfin.com.ua/index/debtgov/>

34. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. – К.: НІСД, 2007. – 144.